

Kitap eleştirisi

Üç roman, kaçan gerçekler ve Ermeni katliamı

Tuba Ataş

Ukde, Akif Kurtuluş, İletişim Yayınları, Aralık 2014
Bitti Bitti Bitmedi, Vedat Türkali, Ayrıntı Yayınları, 2014
Çıplak ve Yalnız, Hamdi Koç, Doğan Kitap, 2013

Sevgilim, bir tanem, artık bizim için son perde başlıyor. Daha fazla gücüm kalmadı. Sağ kalmazsam, çocuklarıma son öğüdüm şu ki daima birbirlerini sevsinler, sana tapsınlar ve kalbini acıtmasınlar ve beni de hatırlasınlar.^{1*}

Tarihi kaynak ile edebi metin arasında, sınırları basitçe çizilemeyen içiçe geçmiş bir ilişki vardır. Tarih geçmişi anlamak için edebiyattan, edebiyat da estetik yaratıma malzeme olarak tarihi olay ve olgulardan beslenir.

---

^{1*} 24 Nisan 1915 tarihinde İttihat ve Terakki hükümetinin yekpare bir ulus yaratma politikası mucibince 220 Ermeni aydını gözaltına alındı. Sürülüp katledildiler, gözaltında kaybedildiler. İçlerinde çok sayıda edebiyatçı da vardı. Sözler onlardan biri olan Krikor Zohrab'ın. Romancı, şair, eleştirmen, hukukçu, milletvekili olan ve o tarihte başı taşla ezilerek öldürülen Zohrab'ın eşine yazdığı mektuptan. Hazır, romanların bizi götürdüğü diyarlarda dolaşmaya çıkmışken onun şahsında, ölüme gönderilen tüm Ermeni edebiyatçı ve aydınları anıyoruz.

Yazar, içinde yaşadığı toplumsal koşullardan bağımsız yaratamayacağı için eski bir dönemin edebiyatta işleniş biçimi, o dönemin ideolojik-politik iklimine, romanın yazıldığı koşullara dair ipuçları sunar. Edebi eser yazıldığı dönemin en önemli tanıklarından biridir. Bu tanıklık sayesinde bazen yazarın bilincini dahi aşan bir gerçeklik ve çağın özgün yönlerini gösterme gücü kazanır. Yazar, tarihi malzemeyi, bir yandan edebiyatın kendi yasalarının elverdiği ölçüde kullanırken, diğer yandan geçmişe ait olan şeyin ayıklanması ve yorumlanması bakımından seçimler yapar. Seçtiklerini kurmaca içinde yeniden yapılandırır. Geçmişten geleni ve orada kalanı açığa çıkarır. Kurgulanmış tarih roman karakterleri aracılığıyla bugüne gelir, yeniden can bulur. Bu yönüyle edebiyat özellikle de roman türü geçmişle geleceği birleştirme noktasında yazarın iradesi hilafına bile olsa önemli bir görev üstlenir.

Bu yazının konusu, 2015'te 100. yılıyla anılan Ermeni tehcir ve katliamına roman sanatının son dönemde verilmiş üç örneğinde nasıl yaklaşıldığını araştırmak. Amaç, söz konusu romanlarda Ermeni trajedisini görmeye, anlamaya, anlatmaya çalışan ile gizleyen, çarpıtan, meşrulaştıran imge ve motifleri ayırt etmek. Böylelikle, Anadolu'nun kadim halklarından birini köklerinden zorla, işkenceyle söküp atmış, un ufak etmiş bir vahşetin son dönem Türkiye'sinin romanında nasıl tortulandığını bulmaya çalışmak. Bulduklarımız bize, egemen ideolojiyle ve iktidarın manipülasyonu ile kuşatılmış sanatın nasıl bir direniş ya da nasıl bir teslimiyet gösterebileceğine dair fikir verecektir.

Ukde - Akif Kurtuluş

Siyah bir defterin resmedildiği sade kapaklı kısa bir roman *Ukde*. Kendi deyişiyle “şiirin parasız yatılısından mezun” Akif Kurtuluş'un ikinci romanı. “Gelişkin bir hukuk devleti, eksiksiz demokrasi ve özgürlük istiyorum” diyen bir avukat yazar. İlk romanı Mihman'a dair verdiği bir röportajında şöyle söylüyordu:

Ben, bu romanda, bir savaşla ve bir kimlikle yüzleşememe halini dert edindim. Eğer Kürt meselesi gibi bir sorunun varlığını bu bağlamda hissederseniz, 1915'in Türkiye'ye neye mal olduğunu da hissedememezlik edemezsiniz. Bu anlamda, Türkiye'nin kara kutusu 1915'tir. Bunun bir kara kutu olduğunu konuştuğunuz andan itibaren, Kürt meselesiyle de yüzleşebilmenin mecrasına girmişiniz demektir.

Kurtuluş, *Ukde*'de bu mecraya girmekteki haklı ısrarını sürdürüyor ve 1915 travmasına bakıyor. Hatta daha çok, bakan gözün şüphesini, utancını ve yalanını göstermeye çalışıyor.

“Hakikatin er ya da geç ortaya çıkacağı, cilalı bir cümledir. Hakikat gelip bulmuyor bizi. Bazen belki yanımızdan geçip gidiyor ve biz dönüp bakmıyoruz bile. Fark etmiyoruz. Hakikat, kaçar bizden, bunu neden anlayamıyoruz.” Şüphe, Utanç ve Yalan adlı üç bölümden oluşan *Ukde*, “kaçan” hakikatleri bulma çabasını işleyen samimi bir roman. Kendi kişisel tarihleri dolayısıyla Ermeni katliamıyla yüzleşen karakterlerin diyalogu ve iç hesaplaşmaları üzerine kurgulanmış. Uzak gibi görünen, gösterilen dünyaların aslında birbirine ne kadar yakın, ne kadar birbiri içine geçmiş olduğunu anlatıyor.

Romanın eksenini bir defterin yaptığı yolculuk belirliyor. Nuri'nin eğitim için Londra'da bulunduğu altı aylık dönemde tanıştığı “Benjamin Ağabey'le” ilişkisini not ettiği defterle tanışıyoruz önce. Defterin ancak, Nuri'nin ölümünden sonra eşi Cavidan'ın eline geçtiğini ve okuduğunu anlıyoruz. Nuri'nin, kendisinden yıllarca sakladığı satırlarıyla karşılaşan Cavidan ne hissedeceğini bilemiyor önce. Yaraları kabuk tutarak okuduğu defterde, kocasına, kendisine ve ilişkilerine dair cevaplar buluyor. Bir kısmının sorusu bile henüz sorulmamış cevaplar. Ortak hatıralarını Nuri'nin, Benjamin'in deyişleriyle Nuru Gardaş'ın gözünden okuyor, yeniden anlamlandırıp, yeniden kuruyor gerçeği. Cavidanın yakın bir arkadaşı var, Hamiyet. Buruk bir aşk ve aldatılma yaşamış Hamiyet tam da bu sebeple hâkimlikten istifa etmiş, ikinci evliliğini yapmakta olan bir kadın. Evlendiği adamın kızı doktor Gurbet. Babasının bir ihbarcı olduğundan şüpheleniyor. Kendi halkına ihanet eden dedesi üzerinden insanın cellatı yaniyla karşılaşılıyor. Cavidan ve Gurbet, Hamiyetin nikahı sonrasında ayrı ayrı çıktıkları Sivrihisar seyahatinde rastlaşıp yakınlık kuruyorlar. Ve Cavidan defteri Gurbete veriyor. Eski defterler açığa çıksın, yüzleşme devam etsin, gerçeğin üstü örtülmesin diye. Defter kendi yarasına denk başka yaralarla karşılaşsın, onları önce kantsın sonra kabuk olsun diye.

Ukde pek çok soru soruyor. Suçsuz birinin affedilebilmesinin mümkün olup olmadığını, affedebilme yetkisinin elden alınmasını, ancak cezalandırabilme yetkisine sahip olanın affedebilmesini, suçlu ortada yoksa ne yapılması gerektiğini tartışıyor. Yazar hukukçu olunca bir katliamın acılarına bakarken sorulması doğal olan sorular. Roman kişilerinin ağzından dökülen bu sorgulamalar yalnızca katliama ilişkin de değil. Aynı zamanda onların kişisel hayatlarının da ortak paydası. Karakterler aile sorunlarını çözümlerken de kendilerine yukarıdaki soruları soruyorlar. Devletle ilişkiler ve yaptığı zulüm büyük aile, anne, baba-evlat ilişkisi de küçük aile zemininde karşı karşıya geliyor. Bireyin sorularıyla toplumun soruları ve tabii cevaplar da

aynılaşıyor. Bu anlatımın ciddi handikaplar taşıdığını söylemeliyiz. Bireysel olan ile toplumsal olan birbirlerinden bağımsız değildir elbet, hatta birbirlerinde içerilirler. Fakat tam da bu sebeple aralarındaki fark salt ölçek meselesi değildir. Parçanın bütünden farklı olması meselesidir. Sorular ve çözümler aynı olduğunda birey ve toplumun öznelik gücü de, yüklenmeleri yani fiilleri de özdeş hale geliyor. Üstelik Kurtuluş bunu, ceza muhakemesinin temel prensiplerinin belirleyici olduğu bir hukuki düzlem üzerinden yapıyor. Böyle olunca ister istemez, zulme uğrayan bir halkın haklarını bireyin hakları üzerinden düşünmeye başlıyoruz.

Nuri “devleti itham edip” istifa ediyor. “Yıllar sonra ailenin reisi babasının katil olduğunu öğrenen evladı ne yapar” diye soruyor. Burada Nuri’nin ağzından, ezen ve ezilenin karşıt olarak bütünlük oluşturduğunu değil, baba gibi biyolojik varlığımızın koşulu olan, koruyan esirgeyen öyle olması gerekenle devletin özdeş tutulduğunu, baba ve evlat ilişkisinde nasıl parçalanamaz bir bütünlük varsa ezen ve ezilen arasında da benzer bir ilişki kurulduğunu görüyoruz. Burada yazarın karaktere sızan iki bakımdan sorunlu kavrayışını görmek gerek. Birincisi, bir baba–devlet özneleşerek katlediyor. Karşısına konan ise ister halk-evlat ister birey-evlat onun yüklemi olarak ortaya çıkıyor. Bu idealist felsefi bakış devlet-birey, devlet-toplum zıtlığını suni biçimde yaratıyor. Belirleyen ve belirlenenin ne olduğuna dair yanlış cevaplar üretiyor. Özne ve yüklem sorununu soyut bir devleti etken, toplumu ve bireyleri edilgen kılarak çözüyor. Bizzat özne ve yüklem ne olduğuna dair yanlışlığa düşerek devlet-birey ve yekpare bir bütün olarak topluma sahip olmadıkları güçler yüklüyor. Bütün bunları bir ilişkiler bütünü olarak kavrayamıyor. Sonuçta da gerçek bir karşıtlık ve belirleyen olarak toplumdaki hakim üretim ilişkileri temelinde yükselen sınıf çatışmalarını ve Ermeni katliamını yapan devletin sınıf karakterini gözden saklamış oluyor.

Kurtuluş’un hukukçuluğu daha önce değindiğimiz gibi kendisini sık sık romanın dilinde hissettiriyor. “Ancak cezalandırabilme yetkisi olan affeder.” Peki, “cezalandırma yetkisi elden alınır mı?” “Meşru” cezalandırma yetkisi modern çağda devlete verildiğine ve devlet de fail olduğuna göre hikaye edilen suçlar için af ve ceza makamı neresi olmalıdır? Yazar hukuka işaret etmekle beraber cevapları net olarak vermeyip, okurun yorumuna bırakıyor. Esasen, düğüm cevapta da değil. Soruda. Bir sorunun çözümü aynı zamanda sorunun ortaya konuluş biçimiyle de ilgilidir. Sorular hukuk sorusu olunca çözüme de hak temelli yaklaşmak kaçınılmaz oluyor. Hak kavramı, bir hakkın sahibinin hukuken korunan menfaatinin bir diğer hak sahibinin yine hukuken korunan menfaatini nasıl sınırlayacağını, dolayısı ile çatışan

menfaatlerin içinde hangisinin tercih edilebilir olduğunu belirleyen hukuki bir terimdir. Fakat haklar, affetme ya da ceza verme hakkı dahil gökten zembille inmemiştir. Kendinden menkul değildir. Bir kaynaktan doğar. Sonuçtur, sebep değil. Hak, yaşamın maddi koşullarının ürünüdür. Mekândan ve zamandan münezze, ölümsüz değildir. Hakkın, bir ürün olarak koşul üzerinde etkisi vardır şüphesiz. Ezilenin talebini hukuki biçimler altında ortaya koyması da olağandır. Fakat, bir halkın katli sorununu hukuksal kavramlarla anlamlandırmak ve çözümünü öncelikle “evrensel” hukuk ilkelerine havale etmek gerçekçi değildir. Bu bizi ideolojik olarak verili ve egemen olanın sahasına hapsedtiği gibi, mücadelenin temel aracı konusunda da yanılığa uğratar. Hukuk bir mücadele aracı olabilir fakat mücadeleye bakış açımızı hukuksal dünya görüşü belirleyemez. Tabii, eğer mücadeleyi sınıf mücadelesi olarak kavırıyorsak.

Suçlar ve cezalar üzerinden akıl yürütülünce eksik bırakılan bir nokta daha dikkat çekiyor. Romanın içinde soykırım lafının hiç geçmiyor oluşu. Bu, Ermenileri konu edinmiş her romanda zorunlu değildir. Fakat madem ki Kurtuluş hukuk kategorilerini kullanıyor, o halde suçu adıyla sanıyla söylemesini beklemek olağan değil mi? Suç olan bir şey var ama adı ne? Bu, bir romanda tecavüze uğrayan kadınların yaşadıklarını anlatıp da bir kez bile fiile tecavüz dememek gibi bir durum.

Ukde, işlenen suçların ardından duyguları harekete geçirmek de istiyor. Şöyle hissettiriyor: Utanmalıyız kendimizden, bildiklerimizden şüphe etmedik, öğrendiklerimizden utanmadık ve yalanlar söylemekten vazgeçmedik. Bu çaba değerli. Fakat insanın öğrendiklerinden utanç duyabilmesi için öğrendiğinin utanılacak bir şey olduğuna dair bir bilincinin olması gerekir. Romanda ise “o ana” kadar düzene uyumlu yaşayan karakterlerin ansızın değiştiklerini, aydıklarını görüyoruz. Daha doğrusu ahlaki olarak sıçradıklarını. Fakat bu duyguları onlarda uyandıran, kendilerine yıllardır söylenen yalanlara herkes gibi onların da devam etmelerini engelleyen düşünceyi seçemiyoruz. Bazen merak bazen utanç duygusuyla hareket ediyorlar. Fakat duygular köksüz duruyor. Bu durum, okurun, karakterlerin duygularına eşlik etmesini zorlaştırıyor. Apolitik, sınıfsal olarak küçük burjuva veya bürokrat konumlanışları olan ve buna uygun bir bilinçle donatılmış olduklarını anladığımız üç kişi Nuri, Gurbet ve Cavidan. Fakat kendi sınıfsal aidiyet ve bakışlarını “aşan” vicdanları sayesinde gerçekleri görmeye başlıyor, o güne kadar içlerine işlemiş olması kuvvetle muhtemel ideolojik çarpıtmaları bir anda aşarak Ermenilere farklı bir gözle bakıyor veya bakını anlamaya başlıyorlar. Evet, ideoloji her zaman sınıfsal konumlara uymaz. Fakat bu atipik durumun gerçekleşmesi *Ukde*'de

sadece ahlaki duygular en çok da vicdan sayesinde mümkün oluyor. Gerçi, Nuri ve Gurbet'in aile geçmişlerindeki parçalanmalar dolayısıyla bu geçişi daha kolay gerçekleştirebildiklerini görüyoruz. Ama yine de herşey birden bire oluyor. Nuri Benjamin'le tanışınca, Cavidan defteri okuyunca, Gurbet büyük halasından babası tarafından Ermeni olduğunu, dedesinin kendi halkını ihbar etmiş bir hain olduğunu öğrenince hayata bakışları değişiyor. Fakat bir değişimin olabilmesi için uygun bir zemin gerekmez mi? Değişimi yaratacak olan bilgi önceki bilgilerimizle, değişimin gerçekleşeceği an önceki anlarla ilişkili değil midir? “Önce”den bağımsız bir “sonra” var mıdır? Romanlarda ideal tipler kurgulanabilir ama *Ukde*'deki karakterler, içinde buldukları maddi koşulların ortaya çıkardığı ve temsil kabiliyeti olan “tipler” değil maalesef. Üstelik, karakterlerin kişisel tarihleri birbirinden kopuk “an”ların peşpeşe eklenmeleriyle oluşuyor. Yaşadıkları tesadüfler onları, kaderlerini değiştirecek bir bilinçle donatıyor. Mesela, Nuri kendisini 1915'te neler olduğunu araştırmaya iten duyguyu şöyle tarif ediyor: “Benjamin Ağabey'e reva görülen zulüm bir şimşek gibi çaktı bana....Bir şanslı mutlaka gök gürültüsünün sesini duymam. Semada patlayan bir anlık kıvılcımı yakalamış olmam, tesadüftü belki de! Bu şansızı zıyan etmek istemiyordum.”

Karakterler -Nuri dışında- karşılarındakini tanımadan duygusuyla yüzleşmeye çalışıyorlar. Tanımak nedir peki? Bir şeyin ne olduğu onun varlık koşullarının bir parçası değil midir? O koşulları anlamadan o şeyi tanımak, tanımlamak mümkün olabilir mi? Ermeni halkının yaşadıklarını, uğradıkları zulmün koşullarından bağımsız olarak anlayabileceğimizi varsaymak ya da bu ihtimale bel bağlamak ütopyik değil mi?

Utanc duygusu romanda çok belirleyici olduğundan üzerinde özellikle durmak gerek. Utanmanın devrimci bir duygu olduğunu iddia edenler, tıpkı Frantz Fanon'un, sömürgeciliğin sömürge halkları üzerindeki psikolojik etkilerini analiz ettiği *Yeryüzümün Lanetlileri* kitabına yazdığı önsözde Sartre'ın yaptığı gibi Marx'ın Ruge'ye yazdığı 1843 tarihli mektubuna sıklıkla atıf yaparlar. *Ukde*'nin kendisinde değil ama edebiyat dünyasındaki eleştirilerinde de rastlanıyor buna. Fakat sorunlu bir atıf bu. Marx mektubu, henüz Alman proletaryasının önemini layıkıyla keşfetmemiş ve felsefi idealizmin eleştirisini tamamlamamış olduğu bir dönemde yazmıştır. Prusya despotizminin artık açıkça gözler önüne serildiğini, Almanların da sisteme bağlılıklarının ve vatanseverliklerinin temelsizliğini kabul ederek başlarını utanc içinde yere eğmeleri gerektiğini söyler. “Eğer” der, “tüm ulus gerçekten utancı tadarsa yay gibi kurulmuş bir aslana döner”. Genç Marx, Almanlar henüz bu aşamada olmasa da Prusya monarşisinin gerçek yüzünü görerek vatanseverliklerinden vazgeç-

melerine neden olacak utancı yaşamalarının kader olduğuna inanır. “Kader yaklaşan devrimdir.” Yıllar sonra devrimi kader kadar kaçınılmaz gören bu romantik gençlik heyecanlarına dair özeleştiri verecektir. Çünkü devrim ne sadece coşkun duygularla ne de sadece baskının, sömürünün açıkça ortaya serilmesiyle bir kader gibi otomatik olarak gelmeyecektir. Tarih onun için sınıf mücadelelerinin tarihidir ve aslanın yay gibi kurulmasının nesnel koşulları vardır. Hiçbir duygu sadece kendisi olduğu için devrimci ya da dönüştürücü değildir. Ermenilere yapılan zulümden utanmanın bizi değiştirebilmesi için devrimci bir tavra, eyleme dönüşmesi gerekir. Utancın, hissedildiğinde harekete geçme yönünde bir itki sağlaması mümkün olabilir elbet. Ama bunu bir olasılık olarak kavramalıdır. Acı karşısında duygulanmanın tek başına olanak sağlamayacağı, aksine kolektif bir örtbasa neden olabileceğini de unutmamak gerekir. Şüphesiz, *Ukde*'nin, okuru tüm sistemi hedefleyen devrimci eylemlere teşvik etmek gibi bir gayesi olduğunu iddia edemeyiz. Fakat karakterlerden birkaç olay ve çatışma sonucu yaşadıkları duygusal çalkalanma sayesinde vicdani bir devrim yapmalarını ve toplumsal bir sorunun öncelikle bireylerin vicdanında çözülmesini beklediğini söyleyebiliriz. Yani, ahlaki ödev duygusu kurucu bir sorumluluk taşıyor. Böylece, Kurtuluş'un yazarken kullandığı gerçekçi yöntemle kendi idealist düşünce yapısı arasındaki çelişki açığa çıkıyor.

İnsanın vicdani maddi varoluşundadır. Mutlak, evrensel değil, görecektir. Nasıl ki her çağda egemen düşünce egemen sınıflara ait düşünceyse vicdan da tıpkı yerleşik ahlak ve yerleşik hukuk gibi egemenin baskısı ve manipülasyonu altındadır. Ermeni kıyımına üzülmürken egemenin ahlak kalıplarının girdabına kapılıp, kendini “ama onlar da ihanet etmiş” diye mazeretler üretirken bulmak işten bile değildir. Çünkü eylemimizden bağımsız bir özümüz yoktur. *Ukde*'nin, geçmişimize bakmak, cellatlığımızla yüzleşmek ve utanmak çağrısını samimiyetle yapılmış bir başlangıç önerisi olarak alırsak kıymetli bir eser. Zaten Gurbet'ten, utanç hissetmenin utanılan şeyi yapmama konusunda bir garanti vermediğini de dinliyoruz. Aksi halde Yahudi soykırımından dolayı yıllardır “ulusal utanç” ilan eden, her vesileyle özür dileyen Almanya'daki faşist hareketin son yıllardaki yükselişine baktığımızda, yalnızca, bizi utandıracak bir ahlak sahibi olmaya ve bunun aracılığıyla yüzleşmeye çalışmanın katliamların tekrarı ihtimalini ortadan kaldırma gücü olmadığını görebiliriz.

Bitti Bitti Bitmedi - Vedat Türkali

Vedat Türkali 96 yıllık yaşamına 8 roman, 40'in üstünde senaryo, araştırmalar ve pek çok ödül sığdırmış bir çınar. Filmler yönetti, yalnızca TKP

tarihine dair değil, sinema tarihine dair de yazdı. Ve hatta romanlarında sinematografik özellikler kullandı. Tıpkı son romanında olduğu gibi. Diyarbakır Cezaevi'nde işkence görmüş iki isimli Tarık/Murat'ın, ailesi 1915 olaylarında katledilen Lüsi'yle yaşadığı aşk ve bu aşkın etrafında gelişenler film sahneleri gibi gözümüzün önünden geçiyor, sıkmadan sürüklüyor.

“Evvvela bunu Ermeniler için değil Kürtler için yazmaya başladım. Sonra anladım ki Kürtler ile Ermenilerin kaderi bir” diyor Türkali. Romanda da bu kader birliğini tüm duygusallığıyla işliyor. Ermeni ya da Kürt, ulusların kaderlerini tayin hakkına ve halkların özgürleşmesi sorununa bakışını romanda açığa çıkarıyor.

Tarık Diyarbakır Cezaevi'nden çıkmış kâbuslar içinde bir genç. Orada tanık olduğu işkenceler sebebiyle ruhsal durumu bozulmuş. Tedavi görüyor. Kötülük imgesi olarak kargalar her yanını sarmış. Yine gelecekler, onu alacaklar diye tedirgin. En yakın destekçisi Kürt hemşire Zilan, onu evinde sürekli ziyaret ediyor. Amcasının ortağı olduğu, kuruyemiş ticareti yapan bir işyerinde çalışmaya başlıyor. İşyerinin mülk sahibi Lüsi'yle tanışıyor, âşık oluyor. Sonra Lüsi'nin çok bağlı olduğu dedesi çıkıyor sahneye. Dede, Ermeni Katliamı'nı yaşamış ama kin gütmeyen biri. Ermeni halkına yapılan zulmün tarihini ikisine de anlatıyor. Hatta olayların geçtiği bazı yerlere götürüp bir bir gösteriyor.

Türkali'nin şimdikiye kadarki usta romancılığı tartışılmaz. Fakat bu sefer hayli didaktik bir dil seçmiş. Diyarbakır'da yapılan işkencelere dair 78'liler Vakfı'nda tutulan belgeleri dahi kullandığını söyleyen Türkali bir belgesel roman yazmış adeta. Dedenin ağzından, Ermeni mimarların yaptığı ve çoğu Eminönü'nde bulunan hanlardan İttihat ve Terakki ideolojisine, Ermeniler ve Mevlevilik, Zerdüştlük ilişkisinden Osmanlı tımar sistemine kadar pek çok bilgi veriyor. Haliyle, romanın yaratıcı kurgusu bu bilgileri verme telaşının gerisine düşmüş.

“Hele de filmi yapılırsa hem Ermeniler hem de Türkler için iyi olur. Ben o güne kadar yaşarsam o da iyi olur!”

Sözler yazarın röportajından. Belli ki Türkali, Hovnan dede şahsında açığa çıkıyor. Ve tıpkı onun gibi az zamanı kalmış acılı birinin bir an önce bildiklerini söylemesi, yetişebilmesi endişesini taşıyor. Bunu görünce romanın didaktizmine de yüz sayfa içinde koca bir tarihin neredeyse boca edilmesine de başka bir gözle bakıyorsunuz. İnsanın içinden “İyi ki de yaptınız, söyletiniz. Şimdi sıra bizde” demek geliyor.

Dedenin, zamanında tarihi TKP'nin kurulmasında payı olan sosyalist Hınçak Partisi üyesi olduğunu öğreniyoruz. Ağrı Dağı İsyanı, Koçgiri İsyanı ve

Dersim katliamını anlatıyor. Hamidiye alaylarından bahsediyor. Ve bütün bunlara değinilirken, *Bitti Bitti Bitmedi* çok değerli bir başka iş daha yapıyor ve Ermeni halkına yapılanlara hiçbir belirsizliğe yer bırakmadan açıkça soykırım diyor. Bu toprakların entelijansiyasının konuya dair tereddütlü, ikircikli yaklaşımlarına adeta meydan okuyor. Bunu yaparken İttihat ve Terakki karşısında saf tutmuş, Abdülhamid düşmanı Tevfik Fikret'i anmadan da geçmiyor.

Ermeni kültürü, inanışları, mitolojisi, soykırımı yaklaşımlar derken bir tarih dersine dönüşen roman, akıcı bir anlatıma sahip olduğu için sıkmasa da başka bir yerden eksik kalıyor. Verilen bilgiler önemli ama tarihi olaylar peşpeşe anlar halinde sıralanıyor. Onu yaratan gerçek koşullar değil de tek tek önemli şahsiyetlerin eylemleri öne çıkıyor. Bir kurgu içinde karakterler üzerinden tarih anlatılabilir elbet ama yazar Türkali gibi kendisini Marksist, Leninist, komünist olarak tanımlıyor ve neredeyse küçük bir tarih kitabı yazmaya kalkıyorsa maddeci tarih anlayışından uzaklaşmasını bir çelişki sayarız. Tarihte bireylerin önemli rolü olsa da, oyun kurucu rolün sınıf mücadeleleri olduğunu unutmamasını bekleriz. Eserde bir dizi sonuçla karşılaşırız. Meşrutiyet'in ilan edilmesi sanki "batılıların adamı" Mithat Paşa, Abdülhamid, Namık Kemal ve diğerleri arasındaki tartışmalara bağlı gelişiyor. Devlet idaresinde bir dolu olay yaşanıyor peşpeşe. İdam edilen, sürgüne gönderilen muhalifler, padişahlar ve batılılar şu veya bu şekilde hareket ediyorlar. Abdülhamid Hamidiye alaylarını kuruyor, Kürtler "zaten din sebebiyle düşman oldukları" Ermeniler kendilerine vergi vermek istemeyince saldırıyorlar, soykırımı Sakızlı Ohannes'in liberal ekonomi tavsiyelerinden epeyce etkilenen İttihat ve Terakki hükümeti yapıyor. Evet bütün bunlarda büyük doğruluk payı var ama gerçek aktörler, tarihi figürlerin ardındaki güçler görünmüyor. Bu figürlerin neden ve ne adına böyle davrandıkları berraklıkla ortaya konmuyor. Böylece, olgusal temelde bir tarih değil, ardı ardına gelişen olayların, tek tek kişilerin ve bazı örgütlerin yazdığı bir tarih okuyoruz. Nedenlerin atlandığı sonuçların odak noktası haline geldiği bir tarih. Bu romanda yalan yok diyor Türkali. Doğru, yok. Ama kısmen söylenmiş gerçeğin değeri şüpheli değil midir?

Türkiye Komünist Partisi 1925 Programında, "Biz büyük kitleler halinde yaşayan Kürtlere ve Lazlara, eğer isterlerse ayrı bir devlet kurma hakkını bahşederiz" diyor. Diyor ama bunu 1925'te diyor...En güzeli Türklerin Kürtlerin ve Türkiye içindeki tüm halkların birlik içinde olması. Bunda büyük fayda var. Türkiye'de yüzlerce çeşit çiçek var. Ermeniler, Rumlar, Gürcüler, Arnavutlar, Yahudiler, Çingeneler...

Bu sözleri, HDP politikalarına desteği ve romanındaki kurgu birleşince

Türkali'nin radikal demokrasi ve çokkültürlülük düşüncesinden epeyce etkilenmiş olduğu anlaşılıyor. Türkali ulusların kaderlerini tayin hakkına dair görüşlerini röportajlarında açıyor ve TKP'nin 1925 programındaki ilkenin bu haliyle artık gerçekçi olmadığını, emperyalist kuşatmanın bağımsızlığı tehlikeye düşüreceğini anlatıyor. Yazının kapsamı itibariyle bu noktada durmayacağız ama kavrayışın romanda açığa çıkan sonuçlarına değinmeden de geçmemek gerek. Yani, çözüme açıkça işaret etmese de ezen ulusun içine hapsetmesine.

Halkların kültürel zenginliğini göstermek romanın temel amaçlarından biri. Bu zenginlik üzerine kurulan bir birlikte yaşama önerisi yapılıyor. Ki ne birlikte yaşama, ne de halkların zenginliğinin bir bütün oluşturmaya itirazımız olamaz. Fakat kimlerle ve nasıl bir birlikte yaşam? Romanda üst sınıflar iyilik dolu. Ezilen olmak, zengin olsanız da sizi doğruluktan ayırmayan bir kerteriz noktası. İyilik meleği Lüsi sokaktan kurtardığı Kürt Haydar'ı işe alıyor. Ona yatacak yer, aş veriyor, bitlerinden arındırıyor. Böylece zengin Ermeni'nin yoksul Kürt'le nasıl "dayanışma" içinde olduğunu görüyoruz. Yoksul bir ezilenin zengin bir ezilenin inayetine muhtaç olmasının iyilik olarak işlenmesi ve idealize edilmesi rahatsız edici. Hovnan Dede de Fransa'da yaşayan zengin bir şarapçı. O da halkını unutmamış. Şimdiye kadar ticarete kazandığı para pul umurunda değil! Tek isteği ölmeden önce en azından Tarık gibi kendisi de ezilmiş birine bildiklerini yazdırmak. Sonra Lüsi'nin Vakıflı'ya yaptıkları gezide tanıştığı Ermeni genç kadın Aşhen var. Haydar ve Aşhen, Lüsi'yle Tarık'ın düğünlerinde tanışıp âşık oluyorlar. Aşhen düğünde hizmet etmek için Vakıflı'dan getirtiliyor. Hatta sonra da Lüsi'nin bebeklerine bakıcı olarak hizmetçilik yapıyor. Tabii sonuçta sınıf kardeşi Haydar'la Aşhen'in evlenmesi kaçınılmaz hale geliyor. Ezilenin, kendi kimlikdaşını sömürmesi dikkatimizden kaçmıyor ama bu, önümüze eleştirilerek değil övülerek, dostluk kisvesine büründürülerek getiriliyor. Kardeşlik sömürü ilişkisine üstün geliyor. Haydar ve Aşhen'i içinde buldukları sefaletten kurtaracak çaba dışarıdan geliyor. Ama olsun, hepimiz yine de kardeşiz, silahlarımız eşit değil ama en azından kültürümüz zengin! Halkların kardeşliğinin o halkların kendi burjuvazilerine rağmen gerçekleşmesi gerekliliği önümüzde dururken bu kurgu hiç de gerçekçi gelmiyor bize. Fakat Türkali gibi "Fransa'nın başındaki en büyük sorunu, Cezayir sorununu De Gaulle çözdü. Hiç de Komünist olmayan, giderek karşı olan De Gaulle. Kolay mı oldu? Hayır. Milli kahraman De Gaulle Cezayir'e bağımsızlığını tanıdığı anda aylarca korku içinde yaşadığı" düşüncesindeyseniz ve bu düşünceyle aynı "kahramanlığı"

beklediğiniz ve “çözüm sürecinde dış mihrakların oyununa getirilmemesini” umduğunuz Başbakan’a mektup yazıyorsanız ezilenlerin özgürlük mücadelesinde burjuvaziyi engel görmeyi bırakmışsınız demektir. Haliyle duruşunuz edebi üretimimize de yansır.

Zulme karşı çıkma gücüne sahip emekçi karakterlerin ait oldukları sınıfın tipik temsilcisi olmaktan çıkıp edilgenleşmeleri, yazarın “zulüm bitmedi” vurgusunun, “bitmeyecek de” olarak okunmasına yol açsa da, Türkali’nin özellikle Zilan şahsında örgütlü mücadeleye işaret etmesi ümit veriyor. Tarık, dededen, *Musa Dağ’da 40 Gün*’ün yazarı Franz Werfel’in yazdıklarını yayımlama konusunda çektiklerini dinleyince her türlü engellenme olasılığını göze alarak, tekrar cezaevine konma korkusunun üzerine giderek yazma cesareti buluyor. Bu mesajı almak gerek. Eleştirilerimize rağmen, *Bitti Bitti Bitmedi*’nin soykırımın 100. yılında geçmişe telaşlı da olsa bir bakış atmak için okunması zevk veren bir eser olduğunu eklemeliyiz.

Çıplak ve Yalnız - Hamdi Koç

Hamdi Koç, *Çıplak ve Yalnız*’la 2014 Orhan Kemal Roman Ödülü’nü aldı. Paradoks dolu bir yazar. Yeteneği de siyasi bilincinin geriliği de aynı anda çarpıyor.

Kır/kent, ağa/köylü, işçi/patron, hümanist/faşist, örgüt/devlet, en iyisinde birey/toplum polariteleri üzerine kurulu bir roman geleneği var... Ne gelenek ama! Allah bizi öyle bir geleneğin devamından korusun! Bıktırdı yani. İkrahtı ettirdi... “Toplumsal sorunlar”, eski anlamda, yani politik sorunlar anlamında, beni sarmaz. Yaşasın apolitik Türkler! Çok yaşasın apolitik Türk yazarlar!

Kendisini “ikrahtı ettiren” akımın temsilcilerinden biri olarak ün yapmış bir yazar adına konulmuş Orhan Kemal Roman Ödülü’nü alması da son derecede ironik. Ödülü kabul etmese, hatta yarışmasına katılmasa, gösterdiği tutarlılığa saygı bile duyabilirdik.

Hani öğrencilerin takıldığı bazı dandik kahvehanelerin kapısında yazar ya, “Tüketim mecburidir” diye, o yıllarda bizim kültür hayatının kapısında da “Marksizm mecburidir” diye bir levha vardı sanki. Ya tamam, solcu olmaya bir itirazım yok, haddim de değil, isteyen solcu olur, isteyen başka bir şey, medeni bir ülkede herkes istediğini olur, ama “solcu roman” olmaz, daha doğrusu ideoloji yedirilmiş roman olmaz. Ha, olur olmaya, ama ben onu roman yerine koyup evime sokmam. Apolitiklik takıntım oradan.

Keşke Koç ideolojiden ari kalmanın mümkün olmadığını, kendisinin de

romanında okura hem de en gericisinden bir ideolojiyi “yedirdiğinin” farkında olabilseydi. “Ne kadar çok para kazandırırorsa o kadar iyi. Dolayısıyla, satış da çok önemli ama sırf satış yapacak diye öyle ucuz formüller üzerinden kitap yazılmaz” diyor, “apolitik takıntılı” yazarımız. Gerçekten de “ucuz bir formül” kullanmamış, çünkü formülünün taşıdığı gericilik kültürü ezilenlere pahalıya patlıyor.

Hikayeyi başkarakter Mesut anlatıyor. Roman içinde roman yazıyor. Biz onun yazdığı romanı okuyoruz. Postanede çalışan, istihbarat için telefon dinlemesi yapan bir genç adam. Statüsü ve parası için yaşlı bir kadınla evli ama sadece bunun için de değil, çünkü yaşlı kadınlara zaafı var. Cinsellik her şeyinin odağında. Garsoniyerinde oturmuş “kız tavlama” derdindeyken bir telefon geliyor. O ana kadar varlığından habersiz olduğu amcasının öldüğü haberini alıyor. Kalan mirası almak için Ünye’den kendisini almaya gelen Allahşükür’le gidiyor. Zengin bir tefeci olduğunu öğrendiği amcasının ölümünden sonra malları koruma, köylüden alacaklarını alma telaşına düşüyor. Yengesi ve maiyetiyle tanışıyor. Hizmetlerinde çalışan bir ailenin kızına, Akide’ye âşık oluyor. Amcasının, borçlandırarak fabrikasına el koymak istediği bir akrabalardan tarafından öldürüldüğünü öğreniyor, intikam almak istiyor. Amcasının gerçekte babası, yengesi bildiğinin de annesi olduğunu öğreniyor. Amcasının, az sonra tanışacağımız gazeteci Hikmet’in ve köydeki göl evinin harman denilen bölümündeki toplu mezardan çıkan kemiklerin ruhları rahatsız ediyor onu, bir türlü başından gitmiyorlar. İstekleri var. Herşeyi halledip ruhları memnun edince Akide’yle evlenip huzura kavuşuyor. Edebiyat okuyup akademik kariyer yapıyor, gazeteci Hikmet’in yazıhanesinde bulunduğu katliam belgelerini yayımlıyor ve okuduğumuz romanı yazıyor.

Şimdi gelelim romanın iç dolgusuna. Doğaüstü olaylar bütün kurguyu donatıyor. Geleceği bilen “okuyucu” kadın Huriye, hortlaklar, mezardan çıkan el, ölü yıkama ritüelleri, arabaların yönünü belirleyen mistik sis örtüsü vesaire vesaire. Ruhlar pek huzursuz, Mesut’tan ne beklediklerini merak ediyoruz epey zaman. Sonra anlıyoruz ki herkes istediği gibi gömülmek istiyor. Başka dert yok! Mesut’un ailesi zamanında Ünye’de bir kısım halk sürülüp katledilerek yok edilince mallarına çörekleniyor. Amca köylüyü iliklerine kadar sömüren biri ama ne hikmetse öldükten sonra ruhu huzur bulmuyor. Neden mi? Çünkü karısı onun vasiyetini yerine getirerek katledilenlerin toplu mezarının bulunduğu göl evine değil şehirdeki aile mezarlığına gömüyor. Siz ölü olsanız sırf istediğiniz yere gömülmediniz diye altı yüz sayfa boyunca hortlar mıydınız? Belki. Ünyelilerin “haybetler” diye andığı bu insanlardan

biri olan gazeteci Hikmet ise ne ölü ne diri. Ölmüyor ama bir halının içine sarılı ruhu ortalıkta geziyor. Maddi bedeni istediğine görünüyor, istemediğine görünmüyor. Ailesi toplu mezarın içinde. Sonunda ruhların istekleri yerine gelince hayatı sakinliyor ama o zamana kadar Mesut'un vay haline. Ruhlar karşısında güçsüz. Sürekli bekliyor. Onlar gelmeden ve talimat vermeden hiçbir şey yapamıyor. Zaten mezarın yerini bile mistik define kuşu gösteriyor. Gerçi mezar da kendine düşeni yapıyor ve yanından geçen bazı özel insanlara kendini belli ediyor.

Çıplak ve Yalnız'ın tipik bir postmodern yapıt olduğu söylenemez. Ama anlatım özelliklerinin pek çoğunu barındırıyor. Sadece anlatıcının okurla konuşarak onu yazım sürecine dahil etmesi ve kurguyla gerçek ilişkisini sorgulatması, yazarın romanda kendini ortaya koyması - alt komşusu Mesut'un adını Hamdi sanıyor - ya da alaycı, ironik üslup gibi biçimsel sızıntılar sebebiyle değil, içerik olarak da. Akıl ve nesnellikten şüphe duyması, gerçekliği parçalayıp karmaşılaştırması, gizemli hale getirmesi romanın en belirgin özelliği. Mesut sürekli fikir değiştiriyor, tutarsız. Tutarsızlığı, tutarsız bir karakterin tipleştirilmesinden değil nedenselliği göz ardı etmesi, gerçeği sürekli yoruma açık ve seçenekli hale getirmesinden kaynaklanıyor. Her veri eşit derecede kabul edilebilir onun için. Gerçeğin kararlaştırılamazlığı, açık uçluluğu yüzünden Mesut neredeyse hiçbir şeyi kesin olarak bilemiyor. Bir olasılıklar deryasında yüzüyor. Akide'nin çocuğu amcasından olabilir de olmayabilir de, harikulade bir evliliği olabilir de olmayabilir de. Yengesi gerçek annesi mi değil mi? Sırlarla doluyoruz. Sormuyor da. Gerçeğin belirsiz kalması gerekiyor ki ona akıl yoluyla ulaşmak reddedilince mecburen ruhlar yardıma gelsin. Bu yolla, anlatıcı şahsında bireyin bütünleşmiş kişiliği yok edilip değerlerden arındırılmış. Mesut çıkarıcı bencil bir adam. Şaşırıyoruz. Çünkü bir değere sahip olması, değerler hiyerarşisine dayanan bir bakışı gerekli kılar. Değerli olana işaret edip, olmayanı "ötekileştirmek" de Hamdi Koç üslubunda bir yazarı ürkütürdü. Herşey merkezsiz olmalıdır bu anlayışa göre. Roman kişileri de.

Postmodern romanın seks ve şiddeti herhangi bir mesaj vermekten özellikle kaçınarak estetik bir öge olarak sıkça kullandığı ve gündelik hayatın önemli olguları ilan ettiği bilinir. Aşk gündelik hayata dair değil çünkü "alelade olur" diyor Mesut. Çıkardan başka kerterizi olmayan bu adam, güya önceden belli olana, kurallara teslim olmaktansa içinden geçeni yapıyor. Yengesinin hizmetindeki Asiye'yi baştan çıkarıyor. Çıplak bedenini Asiye'ye sürekli teşhir ediyor. Asiye de zaten bunun için yaratılmış, böyle gösteriliyor. Karşı çıkmıyor hatta memnun! Talebi de yok. Bunlar Asiye için doğal.

Hizmetçisi olduğu adamın koynuna sorgulamadan giriyor çünkü, “anlamdan yoksun”. Bu istismarı yapan patronu değil ama o “şeytani”. Mesut böylece, ne kadar kurallara karşı çıkar gibi görünse de çürümüş ve kaynağını sömürü ilişkisinden alan sefil bir geleneği sürdürüyor.

“Yaşasın apolitik Türk yazarlar” diyen biri neden 1960 darbesine, idamlara ve katliamlara değinir diye düşünülebilir. Oysa postmodernin temel özelliklerinden biri her tür gerçekliğin metinsel olduğu yaklaşımı. Tarih yazımını edebi anlatılardan ayırmayan, böylece tarihi kurgusallaştırarak görelî hale getiren bir söylem. Bu kavrayış her türlü baskıyı özellikle de devletinkini temellerine inmeden tartışmayı makul kabul eder. Baskının kökenlerinden bahsedecek olursanız kahrolası bir politik yazar olursunuz.

Ermenilerden bahsedilmiyor ama Hikmet’in verdiği tarihten toplu mezarın Pontuslu Rumlara değil de Ermenilere ait olduğunu tahmin ediyoruz. Zaten kim oldukları da önemli değil. Romanda önemli olan fail. Yani devlet. Mağdura yabancılaştırıyor bizi roman. Faile odaklanıyor. O her kötülüğün başı olan bir “çete”. Halk masum, herşeyi devlet tezgahlıyor. Halkın masumiyeti sadece köylüden ibaret değil. Mala mülke el koyanları da kapsıyor. Devlet yapmış bir kere el koymayıp da ne yapacaklar! Mesut’un amcası gerçekte babası olan Muvaffak Bey ve karısı, geleceği okuyan Huriye, babası ölmeden bebeğe sahip olamayacaklarını söylediğinden Mesut’u gönderiyorlar. Onu, baba bildiği gerçek amcası büyütüyor. Muvaffak, hizmetindeki Akide’yle de ilişki kurup hamile bırakan, daha doğrusu Mesut’un öyle olduğundan şüphe ettiği bir adam. Köylüyü perişan eden, katledilenlerin malı üstünden zengin olmuş bir tefeci. Buna rağmen Mesut onu hayatının son demlerinde kendini öldürterek çocuk ve anneyi kavuşturan, “karısı ve çocuğu için hayatını feda eden cesur adam” olarak görmeyi ve meşrulaştırmayı başarıyor.

İnsanları toplu mezarlara koyan, darbe yapan, göstermelik yargılamalarla idam eden devlet soyut, ne idüğü belirsiz bir şeytan. Ordu zaten berbat, CHP işbirlikçi. Bunlarda gerçek payı var elbet ama bu devlet necidir, niye böyle kötüdür belli değil. İşin ilginç, değiştirmek de mümkün değil. *Çıplak ve Yalnız*, Gezi eylemlerinde ölenlere ithaf edilmiş. Devletin zulmü devam ediyor. Buna da diyecek söz yok. Ama dönüşmeden devam ediyor kötülükler kitapta. Eski tas eski hamam yani. İnsanların eylemleriyle müdahale edemediği bir hayat ve kader var. Ruhlar gelip yardım ederse değişecek belki, ama onlar da her şey olup bittikten sonra geliyorlar! O halde politik olmaya da, öğrenmeye de, mücadeleye etmeye de gerek yok. Nasılsa kehanetler kendini doğrulayacak.

Devrimci Marksizm

Gerçi hakkını yemeyelim, Mesut bulduğu belgeleri yayınlıyor. Peki ne zaman? Yaşlandığında. “Bu yaşta bana işkence de yapamazlar, dayak da atamazlar, çünkü ellerinde kalırım diye korkarlar” dediği bir anda. Hasılı, bir şeyler yapmak için ya işkenceden korkmayacak kadar yaşlanmak ya da ölene kadar bekleyip hortlamak gerekiyor. Biz ikisini de almalıyım, alanlara mani olalım.

Ve

Üç romanda da ortak bir tespit var. Gerçekler kaçır. Yanıbaşımızdakilere yapılanları bugüne kadar hiç fark etmemiş, yok saymış, ya da başlarına geleni hak ettiklerine dair saçmalıklara kanarak yaşamış olabiliriz. Bu iletinin taşıyıcısı olan karakterlerin kimisi gerçeğe ulaşmayı dert ediniyor, kimisi tesadüf eseri öğrenmeyi şans sayıyor. Ama üç kitapta da, kaçan gerçeklerle yazarın janrında bir yüzleşme yaşıyor. Bütün eleştirilerimiz bir yana, hepsinde de, yüzüne çarpanları yazıya döken bir karakter olması önemli. Bir asır sonrasının baharında hiç yoktan iyi bir başlangıç sayılır. Yazmakla yetinmediğimiz sürece.